

Subject Area
Ceramic

Year: 2022
Vol: 8 Issue: 103
PP: 3436-3447

Arrival
05 August 2022
Published
26 October 2022

Article ID Number
64887
Article Serial Number
18

Doi Number
<http://dx.doi.org/10.2922/8/sssj.64887>

How to Cite This Article
Yüksel, İ. & Aşan
Yüksel, O. (2022).
“Kültürler Arası
Etkileşim Bağlamında
Mavi Beyaz Seramik
Geleneği” International
Social Sciences Studies
Journal, (e-ISSN:2587-
1587) Vol:8, Issue:103;
pp:3436-3447

Social Sciences Studies Journal
is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Kültürler Arası Etkileşim Bağlamında Mavi Beyaz Seramik Geleneği

Blue White Ceramic Tradition in the Context of Intercultural Interaction

İsmet Yüksel ¹ Oya Aşan Yüksel ²

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, Kütahya, Türkiye

² Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, Kütahya, Türkiye

ÖZET

İlk olarak Çin’de başlayan mavi beyaz sır altı geleneği, kusursuz yapısı ve eşsiz özellikleri ile birçok kültürü etkisi altına almıştır. Çin porselenlerindeki bu eşsiz gelenek, farklı kültürlerde ilk olarak taklit edilerek uygulanırsa da kültürlerin özgün değerleri ile etkileşime girmesi gerçeği farklı seramik kültürlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mavi beyaz Çin porselenlerinin Uzak Doğu, Orta Asya ve Avrupa’daki önemli seramik merkezlerini etkilemesi, bu merkezlerde geniş zaman dilimlerinde çini, seramik ve porselen malzemeler üzerinde kültürel üslupların oluşmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda oluşan seramik gelenekleri toplumların kültürel mirasları arasında yerini almıştır. Üretilen seramikler bulundukları kültürlerle ait bünye, form ve dekor birliktelikleri ile üstün başarılarla ulaşmış, tasarımları ve kaliteleri ile aranan ürünler haline gelmiştir.

Bu çalışma Çin kültürünün mavi beyaz sır altı porselen geleneğinin farklı zaman ve kültürlerle gerçekleşen etkileşiminin ve iletişiminin sonucunda ortaya çıkan yeni seramik geleneklerinin örnekler üzerinden araştırılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca kültürlerarası etkileşimin önemini vurgulanması ve iletişim süreçlerinin irdelenmesi de hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültürler Arası Etkileşim, Mavi-Beyaz Porselen, Kobalt

ABSTRACT

The blue-white glaze tradition that first began in China influenced many cultures. This unique tradition in porcelain is the first to be imitated in different cultures, but interact with the original values of cultures; the emergence of the original creative ceramic cultures. The fact that blue and white Chinese porcelain affects the important ceramic centers in the Far East, Central Asia and Europe, in these centers, ceramic, ceramic and porcelain materials have been shaped with their own styles in a wide time period. The ceramics traditions that emerged as a result of this have taken their place among the cultural heritage of societies. The ceramics produced have achieved outstanding achievements with their body, form and decor combinations and they have become the desired products with their designs and qualities.

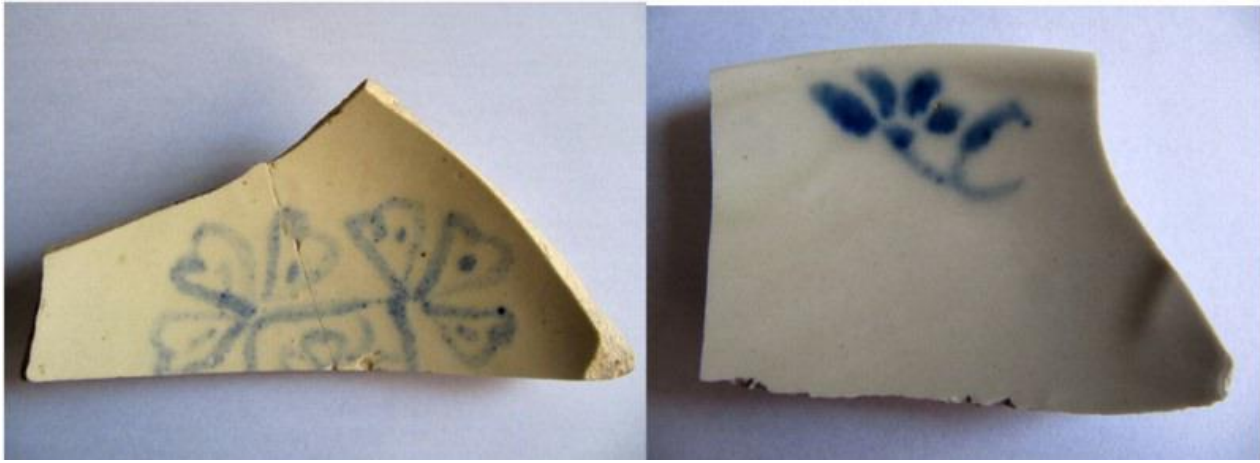
This study aims to investigate the new ceramic traditions that emerged as a result of the interaction and communication of China's blue-white porcelain tradition with different times and cultures. It also aims to emphasize the importance of intercultural interaction and to examine communication processes.

Keywords: Cultural Interaction, Blue-White Porcelain, Cobalt

1. GİRİŞ

Dünyada, kültürel kimliklerin değerleri etrafında yetişen gelişen birçok uygarlık mevcuttur. Bu uygarlıklar ister küçük topluluklardan oluşsun, ister büyük kıtalara yayılan insanlık tarihinin en büyük köklerine sahip olsun, yerel gelenek ve el sanatları günlük yaşamda büyük rol oynamıştır. Seramik kültürü ve üretimi de geçmişten günümüze geleneksel beceri ve teknikler ile kimi zaman törenler, kimi zamansa günlük ihtiyaçlarla bağlantılı bir şekilde karşımıza çıkmıştır. Uygarlıklar aracılığı ile taşınan, değişen ve gelişen kültür yapısı içinde güncelliğini köklü bir geçmişe dayandıran kültür ögesi kapsamında Çin, seramik geleneği ile önemli bir uygarlık konumundadır. Porselen bir Çin icadıdır. Batı’da porselenin üretim tekniği 18. yüzyıl başlarında keşfedilmiştir. Dolayısı ile porselen üretimi yaklaşık bin yıl boyunca Çinli ustaların tekelinde kalmıştır (Carswell, 1995:11). Köklü bir geçmişe sahip olan bu kültürde porselen ürünlerin başarısı ve mükemmel yapısı birçok uygarlığın bu ürünlere sahip olma isteğini de beraberinde getirmiştir.

Carswell (1995:11) bu köklü kültürü; “Porselenlerin eşsiz özellikleri İslamiyet’in erken devirlerinden beri biliniyordu. Tang Hanedanı Dönemi (M.S. 618-907) beyaz kapları, Yakın Doğu’ya ihraç edilmekteydi. Erken Abbasi döneminden itibaren ise Iraklı çömlekçiler Çin taklidi seramikler üretmeye başlamışlardı. Sonraki bin yıl boyunca İslam seramiği tarihi, İran, Irak, Mısır, Türkiye ve Suriyeli çömlekçilerin, porseleni daha mütevazı malzemelerle taklit etme çabaları ile oluşmuştur” şeklinde anlatmaktadır.

Görsel 1- Tang Hanedanlığı Dönemi mavi beyaz ürünler

Kaynak:(https://www.tandfonline.com/na101/home/literatum/publisher/tandf/journals/content/ysta20/2017/ysta20.v003.i02/20548923.2016.1272310/20180720/images/medium/ysta_a_1272310_f0002_c.jpg)

Çin'in hiç şüphesiz en ünlü mavi-beyaz ürünlerinin kökeni ipek yolu ile İran'dan getirilen kobalt madeninin mükemmel seramik teknolojisi ile birleştirilerek sır altına uygulanarak yüksek derecede pişirilerek kalıcı ve çarpıcı bir ürün elde edilmesine dayanmaktadır. Çin'deki Jiangxi eyaletindeki Jingdezhen'de ithal edilen kobalt pigmentinin ince beyaz porselen üzerine uygulanması ile yeni bir dönemin başladığı gerçeği muhtemeldir. Dekorlu ürünlerin dünyada çok büyük bir başarı ile karşılanması, mavi-beyaz porselenlerin çok geniş bir alana ihraç edilerek farklı kültürlerdeki seramik üretimlerinin de tarzını değiştirmesini sağlamıştır.

Sosyal gelişmelerin elverişli olduğu Tang Hanedanlığı Dönemi'nde porselen üretim endüstrisi de süreçten etkilenmiş ve hızla gelişme göstermiştir. Bu dönemde üretilen porselenler, rengârenk sır ve form çeşitliliği ile bilinmektedir. Bölgedeki üretimde yaşanan artış, teknolojik gelişme, sosyal istikrar ve kültürel refah Tang Hanedanlığı'nda mavi-beyaz porselenin üretilmesi için uygun ekonomik ve sosyal koşulları sağlamıştır (Weidong Li, 2017).

Ming Hanedanlığı dönemi mavi beyaz porselen üretiminin “Altın Çağı” olarak isimlendirilmiştir. İmparator Yung lo ve Xuande dönemindeki porselenlerin, başarılı bir teknik alt yapıya, biçimsel farklılıklara, farklı süslemelere ve motiflere sahip olduğu görülmüştür. İmparator Chenghua döneminde Çin mürekkebi ve akıtma boyayla yapılan renkler üst üste birleştirilerek parlaklığı artırılmıştır. Ming Hanedanlığı sonlarında İmparator Jiajing, oğlu Longqing ve torunu Wanli'nin saltanatı süresince mavi-beyaz porselenler çok büyük bir üne kavuşmuştur (Birben, 2011:26).

Çin porselenlerini tarihlendirme kolay bir iş değildir. Zira tarihlenmiş örneklerine bolca sahip olduğumuz Jingdezhen seramikleri ile kıyaslandığında kesin olarak tarihlenebilmiş mavi beyaz porselenlerin sayısının az olduğu görülmüştür. Erken dönem mavi-beyaz eserlerin tarihlendirilmesinde anahtar niteliğini taşıyan bir çift mavi beyaz vazı, Londra Üniversitesi'ndeki Percival David koleksiyonunda bulunmaktadır. Bu vazolar Yuan Hanedanı döneminde yaygın olarak kullanılan çok çeşitli motiflerle bezenmiştir (Carswell, 1995: 16). (Görsel 2)

Görsel 2 – David Vases, Yuan Hanedanlığı (1271–1368), 1351 h: 63.8 cm, R: 19.6 cm, The British Museum, Londra
Kaynak: (Carswell, 1995: 12)

Kobalt mavisinin seramik dekorlarında kullanımı, Avrupa, Uzak Doğu ve İslam dünyası çömlekçilik geleneğinde eşsiz bir rol oynamıştır. Kobalt oksit çok geniş pişirim sıcaklık aralığına sahip, düşük derece seramiklerden (earthenware) yüksek dereceli bünyelere (stoneware) hatta porselene kadar oksidasyonlu veya redüksiyonlu pişirim ortamında iyi bir mavi renk veren bir oksit olarak bu geleneksel üretimlerin vazgeçilmez malzemesi olmuştur (Fletcher, 1987:69).

14. yy. da İran'dan ithal edilen kobalt cevherinin, Çin sahillerinde deniz ticari yapan İranlı tüccarlar tarafından Çin'e götürüldüğü düşünülmektedir (Carswell,1995:12). Kobalt pigmentinin ise Irak'tan temin edilmesi gerçeği İslam seramiklerinde kobalt kullanımının çok eskilere dayandığı gerçeğine de vurgu yapmaktadır.

Fletcher, (1987:69) Irak'ın Samarra kentinde yapılan kazılarda bulunan yumuşak kalay sır üzerine kobalt mavisi kullanımı M.S. 836-892 yılları arasına tarihlenmektedir. İslam seramiklerinde kobalt kullanımının başlangıcı ise hala belirsizliğini korumaktadır. Bu tarihlerden önce İslam seramiklerinde kobaltın kullanımının keşfedilmesi muhtemeldir, şeklinde anlatmaktadır.

Çin porselen tarihindeki en önemli buluş, 14. yy. başlarında gerçekleşmiştir. O tarihten itibaren güney Çin'in ortasında Jiangxi eyaletinde yer alan Jingdezhen şehrindeki üretimlerde sır altı kobalt mavisi bezeme daha sık kullanılmaya başlamıştır. 15. yy. a varıldığında ise Çinliler kendi kobalt yataklarını İran kobaltı ile boy ölçüşebilecek düzeye getirmeyi başarmışlar ve 16. yüzyıl başlarında ise İran kobaltına bağımlı olmaktan kurtulmuşlardır (Carswell,1995: 12).

14. yy. da yeniden başlayan mavi beyaz porselen döneminin 18. yy. a kadar teknik açıdan mükemmel bir yetkinlik ve üslupla sürdürülmesi bu ürünlerin çok talep görmesine sebep olmuştur. Bu durum mevcut talepleri karşılamak için hem Çin'in farklı kültürlerden esinlenerek tasarımlar yapmasını hem de farklı kültürlerin Çin porselenlerine ulaşmak için farklı uygulamalar yapmalarını sağlamıştır. Söz konusu kültürel etkileşim seramik kültürünün gelişmesine de katkı da bulunmuştur.

2. KÜLTÜRLER ARASI ETKİLEŞİM VE MAVİ BEYAZ GELENEK

Kültür kelimesi; Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçimi olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019).

Köktürk (2006:273) ise kültür tanımını “Kültür bireylerle başlayıp onlarla son bulmaz. O bir akıştır. İşte bu basit gözlem ve çıkarım bile, kültürün tarihsel miras olma özelliğine işaret etmektedir. Kültür, yaşama dünyamızda adeta elimizde tutmuş gibi tanıdığımız yönü ile değil, kaynağı ve kökü açısından düşününce yönü ile kendini göstermektedir. Yani tarihsel miras, geçmişte üretilip bugüne ulaşmayı, aynı zamanda bu günde üretilip geleceğe taşınmaya aday olmayı anlatmaktadır. Kültürel eylem ve üretimler bizden önce mevcut olup bilgisine bizimde vakıf olduğumuz somut ya da soyut mülkiyetlerin kendimize göre ama önceki ile hep bağlantılı olarak bizim tarafımızdan yeniden inşasıdır” şeklinde yapmaktadır.

Kültürler arası etkileşimin, bu etkileşimin yansıması olan kimliklerin tarihsel gelişimleri ve kökenleri çok eskilere dayanmaktadır. Kültürlerarası etkileşimin ve kimlik konusunun benimsenmesi bu araştırmanın daha derinlere dayandırılması açısından önem taşımaktadır. Toplumların aralarındaki ilişkilerin, kültürün, sosyal yaşamdaki rolünün nasıl geliştiğini anlamak, eski geleneksel kültür ve kimlik kökenlerini irdelemek mavi beyaz seramik kültürünün yaratığı etkileri anlamak açısından da önemli olacaktır.

Mavi beyaz etkiye sahip olan Japon ve Çin porselenleri teknik ve bezeme açısından benzer etkilere sahip olduğu düşünülse de farklı kültür kodlarını da barındırmaktadır. Çin porselenlerinin daha net matematiksel hesaplı dekor tasarımları, Japon porselenlerinde yerini serbest fırça darbelerine ve sulu boya etkilerine bıraktığı gözlenmiştir. Japon porselenlerinin ilk çıkış noktası için ise farklı görüşler mevcuttur.

Japon mavi beyaz porselenlerin kaynağı Çin’den geliyor olsa da Kore Keicho (1596-1614) ve Genwa (1615-23) dönemlerinde üretilen ürünlerle de benzerlik göstermektedir. Japon porselen tarihi 1616 yılında, Japonya’ya getirilen bir Koreli çömlekçinin Hizen Eyaleti, Saga vilayeti, Kyushu’daki Arita bölgesinin porselen için uygun yer altı kaynaklarına sahip olduğunu keşfetmesi ile başlamaktadır. Eyaletin yöneticisi tarafından Japonya’ya getirilen çömlekçi Ri Sampei, Kore tarzında ürünler üretmeye başlamıştır. Bölgede porselen üretiminde çalışan diğer Koreli çömlekçilerle birlikte kendi ülkelerindeki porselen bünyeden farklı olan Hizen bölgesinin porseleniyle ürünler üretebilmek için uzun bir çalışma yapmak durumunda kalmışlardır (Lerner, 1978).

Feldspat ve kuvars içeren malzemenin Çince ismi petuntse olup, Çin’deki porselen malzemenin, Japonya’da Hizen eyaletindeki malzemelerle birleştirilmiştir. Modern Saga ili yerel malzemesinin farklı oranlarda karıştırılması ile oluşan formlarda, mavi ve beyazı dekorlar kullanılmış ve büyük ölçüde Çin porselenlerine benzeyen ürünler elde edilmiştir (Fletcher, 1987: 79).

Mavi beyaz Çin ve Japon porselenlerini karşılaştırıldığında Çin porselenlerinin sert, pürüzsüz sırları, kâselerin ve tabakların ince, hatta keskin kenarlar yapıları göze çarparken, Japon porselenlerinin daha kalın ve ağır yapıları, sırlardaki daha yumuşak görünüm, ürünlerin kenarlarındaki daha kalın ve yuvarlak yapılar göze çarpmaktadır (Fletcher, 1987: 80).

Carswell (1995:50) Sadberk Hanım Müzesi’ndeki Çin Seramikleri kitabında bu çeşitliliği Japon porselenleri, ilk bakışta Çin porselenlerine benzemekle birlikte ele alındığında geniş fırça darbeleri ile yapılmış koyu kobalt mavisi süslemeleri ile derhal fark edilmektedir, şeklinde anlatmaktadır (Görsel 3-4).

Görsel 3- 17 yy sonu Japon Arita işi porselen mavi beyaz örnek.

Görsel 4- Yuan Hanedanlığı, mavi beyaz porselen tabak.

Kaynak: (Carswell, 1995:108)

Kaynak: (http://en.chinaculture.org/gb/en_artqa/2003-09/24/content_37924.htm)

Mavi beyaz Japon porselenlerinin ilk çıkış noktası ister Kore ister Çin kültürü olsun her iki kaynakta da göze çarpan durum yine kültürlerarası etkileşimin kültürlerinin kendi özünden koparmadan, yeni bir kültüre dönüşmesine ve adeta kültürel bir miras olmasına zemin hazırladığı gerçeğidir.

Avrupalı çömlekçilerin Çin'in porselen üretimini birebir taklit etme çabaları teknik olarak başarılı olmamıştır. Ancak Almanya, Fransa ve İtalya'da düşük dereceli farklı tekniklerle üretimler yapılmıştır. Kuzey Avrupa'da, en yakın görünüme sahip olan kalaylı sırlı seramiklerin ilk olarak İngiltere'de geliştirildiği düşünülse de Hollanda'da Delft seramikleri olarak bilinen ürünler mavi beyaz ürünlerin önemli ve büyük üreticilerinden olmuştur.

Avrupa'daki Mavi ve beyaz süslemeler doğrudan Ming Hanedanlığı zamanındaki Çin porselenlerinden elde edilmiştir. Hollanda, Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla Çin'den yüklü miktarda mavi-beyaz porselen ithal etmiştir. Bu durum ülkenin kendi seramik üretimini doğrudan etkilemiştir. Doğu'nun 17. yy. ve 18. yüzyıla kadar ki hâkimiyeti ve etkileri Pagoda altına oturan Çinliler'in Delft ressamaları tarafından resmedilmesi ile yapılan lale vazoda açıkça görülmektedir (Fletcher, 1987: 85) (Görsel 5-6).

Görsel 5- Lale Vazo 1690 Delftware h:160 cm

Görsel 6- Pagoda altına oturan Çinlilerin Delft ressamaları tarafından resmedildiği detay

Kaynak: (Fletcher, 1987:84)

Kaynak: (Fletcher, 1987: 85)

17.yy'ın başlarından itibaren Çin'den gelen mavi beyaz porselenler Hollanda'da büyük hayranlık uyandırmış ve mavi beyaz üretim denemeleri başlamıştır. Delft çömlekçiliği artık Çin porselen kopyalarını üretmeye başlamıştır. 17.yy'ın ilk yarısında mavi beyaz kopyalar mayolika üretimlerinin neredeyse tamamının yerini almış (Lerner, 1978).

1615 yılından itibaren yüzeyde kullanılan kobalt mavi ile birlikte kalaylı sırlar kullanılmaya başlanmış, yüzeye derinlik katan bu sır ve kobalt birlikteliği ile porselen görüntüsüne yakın bir görünüm elde edilmiştir (Delftware, 2018).

Çin'deki porselen ithalatının sayısı, iç savaşların bir sonucu olarak düştüğünde, Hollandalı çömlekçiler bu fırsatı değerlendirerek mavi beyaz porselenin kendi varyasyonlarını geliştirmişlerdir. Bu gelişme günümüzde uluslararası bir üne sahip, tipik bir Hollanda ürünü olarak bilinen Hollanda Delftware endüstrisinin başlangıcı olmuştur (Cooper, 2002:129).

Delft seramikleri Çin ve Japonya'dan etkilenecek devam ettiği mavi beyaz üretim geleneğini 17. yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'dan alınan kırmızı çamur ve opak sır ile Çin mavisi ve beyazını bir devrim niteliğinde yeni bir ürüne dönüştürmüştür. Yarattığı seramik kültürü artık kopya olarak değil, kendi başlarına çekici sanat eserleri olarak tarihte yerini almıştır.

Görsel 7- Royal Delft Porselen fabrikası ürünü, el boyaması, 22 cm, porselen.

Kaynak: (<https://www.royaldelft.com/upload/royaldelft/images/product/retina/10201100-Bord.jpg>)

Çin porselenlerine öykünerek başlayan porselen üretimi, Avrupa'da sert, yumuşak ve kemik porselen (bone china) olmak üzere üç ana kategoride incelenmiştir. Fransa'daki Sèvres ve İngiltere'deki Worcester'de dahil olmak üzere birçok fabrika hem sert hem de yumuşak porselen üretmeye başlamışlardır. 1260-1300° C ya da daha yüksek sıcaklıklara kadar çıkan sert bünye çeşidinin gerçek porselen olduğu ve Çinliler tarafından yapıları en yakın eşdeğer olan olarak kabul edilmiştir. Yaklaşık 1000-1100°C' de pişirilen daha düşük dereceli ürünlerde ise, düşük sıcaklıkta zinter bir bünye elde edilebilmiş ve Avrupa buluşu olarak kabul edilmiştir. Kemik porselen ise İngiltere'de ve hayvanların kalsine ve öğütülmüş kemiklerinden yüzde elli kemik külü içeren beyaz bir bünye olarak geliştirilmiştir (Cooper, 2002:161).

Böylelikle porcelene ilişkin bilgi, Çin'den yüzyıllar sonra bu kez Avrupa'da yeniden icat edilişiyle tamamına ermiştir. Porselen, artık yapım tekniklerine ilişkin çeşitli spekülasyonların yapıldığı bir sır olmaktan çıkmış, söz konusu yeniden icat 1710'da, Meissen'de Avrupa'nın ilk sert (gerçek/hakiki) porselen fabrikasının faaliyete başlamasıyla taçlanmıştır (Yılmaz, 2017:4).

İlk Avrupa porseleninin üretilmesinden ve 1710'da fabrikanın kurulmasından hemen sonra, porselenin o zamana kadar görülmemiş beyaz bünye rengini vurgulayacak bir mavi renk arayışı başlamıştır. Bir dizi testten sonra, kobalt ve oksijenli pişirim kombinasyonunun aşırı ısıya dayanıklı olduğu ve Meissen porseleninde kullanılan yüksek

sıcaklıklara uygun olduğu kanaatine varılmıştır. Böylece, 1722 yılında Meissen'in markası altında, kobalt mavisinin ilk kez sır altına uygulanmasını mümkün kılmıştır.

Görsel 8- Meissen soğan desenli mavi beyaz porselen.

Kaynak: (https://www.meissen.com/pub/media/catalog/product/cache/image/536x552/e9c3970ab036de70892d86c6d221abfe/8/0/800101-00472-1_01.png)

O dönemde ağırlıklı olarak mavi olan Doğu Asya modellerinden ilham alan Meissen'in parlak mavi "Soğan Deseni", 1731 yılında oluşturulmuş ve popülerliğini artırmıştır. Desendeki "soğan" aslında soğan değil, tabağın kenarında şeftali ve kavun, bambu sapı ve merkezi süsleyen narin krizantem çiçeğidir. Meissen'in 18. yüzyıl ustalarının stilize yorumlamaları çok geçmeden soğan olarak algılanmalarına neden olmuştur (Meissen, 2018).

Görsel 9- Bir çift Meissen Mavi Beyaz kapaklı vazo, 1720-1723, yükseklik: 44 cm.

Kaynak: (Fletcher, 1987, s. 71)

İngiltere'de 1740'ların sonlarında başlayan porselen üretimi, Çin'in mavi beyaz porselenlerinin kopyalanma çalışmalarıyla devam etmiştir. Çin üretimlerine mümkün olabildiğince yakın kopyalarını üretmeyi amaçlayarak yarı saydam ve ince porselen üretilmeye başlanmıştır.

Çin'den gelen sır altı mavi dekorlar İngiliz çömlekçilerin tarzıyla farklılaşmaya başlamıştır. Bu ürünler İngiliz tarzıyla yapılıyor olsa da dekorlarının, sembollerinin ilham kaynağını yine de Çin kültürü oluşturmuştur. İlk porselen transfer çalışmaları 1740 yılında İrlanda doğumlu bir oymacı olan John Brooks'un porselen dekor baskısı için patent

almaya çalışması ile ortaya çıkmıştır. İlk baskı ise 1761 yılında Worcester'da gerçekleştirilmiştir. Baskı işleminin mükemmelleştirilmesi neredeyse dokuz yıl sürmüştür. 1780 yılında Josiah Wedgwood tarafından üretilen mevcut bünyenin “Pearl ware” adını verdiği çok daha beyaz bir alternatifini üretmesi ile mavi beyaz tasarımlar için mükemmel bir fon elde etmiştir (The Origins of Blue and White Ware, 2019).

Josiah Spode liderliğindeki Kuzey Staffordshire çömlekçileri, 1780'lerin ortalarında, İngiltere, Stoke'da porselen üzerine mavi baskı uygulamasını mükemmelleştirmeyi başarmışlardır (The Origins of Blue and White Ware, 2019).

Mavi ve beyaz porselen üzerine yapılan resimler çoğunlukla Çin kaynaklarından elde edilmiştir. Çin desenlerinin doğrudan kopyalanmasından ziyade Avrupa rokoko tarzı ve Çin içeriğinin birleşmesi sonucu chinoiserie desenleri ortaya çıkmıştır (Fletcher, 1987: 91) (Görsel 10).

Görsel 10- Spode chinoiserie tarzı mavi beyaz porselen İngiltere V&A müzesi koleksiyonu.

Kaynak: (<http://www.vam.ac.uk/content/articles/s/style-guide-chinese-and-indian-style/>)

Marmara bölgesinde bulunan İznik, Osmanlı İmparatorluğunun geniş bir coğrafyaya yayıldığı yıllarda çinilerin üretildiği önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'a yakın olması ve İpek yolu üzerinde bulunması sebebi ile çini ve seramik üretiminin gelişimine katkı sağlamıştır. İlk olarak Çin porselenlerinin taklit edilmesi ile başlayan bu sanat aslında köklü bir çini seramik geleneğinin alt yapısını hazırlamıştır.

Çin Porselenlerinin saray mutfaklarında kesin olarak hangi tarihte kullanılmaya başlandığı bilinmemekle birlikte Fatih Sultan Mehmet'in son yıllarında saraya alındığı düşünülmektedir. Sultan Bayezid zamanında da Çin porseleni temininin zorlaştığı ve buna bağlı olarak porselen kalitesinde kap kacak üretimi için yeni arayışlara gidildiği görülmektedir. Böylelikle 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın başında Osmanlı seramik sanatının beyaz hamurlu, ince ve düzgün şeffaf sırlı dönemi başlamıştır (Bilgi, 2009: 23).

Hülya Bilgi Ateşin Oyunu isimli kitabında İznik'in 15.yy.'da başlayıp 18.yy. başında Kütahya'nın yeni seramik merkezi olmasına kadar geçen süreci beş evrede incelemektedir. Birinci evrede İznik ve erken Kütahya seramiklerinde de görülen kırmızı çamur, beyaz astarlı ve dekorlu Milet işi kâselerde kobalt mavisi sıklıkla görülmektedir (Görsel 11-12).

Görsel 11-12-13 yy. İslam kültürü bronz kâse, R:23,5 cm

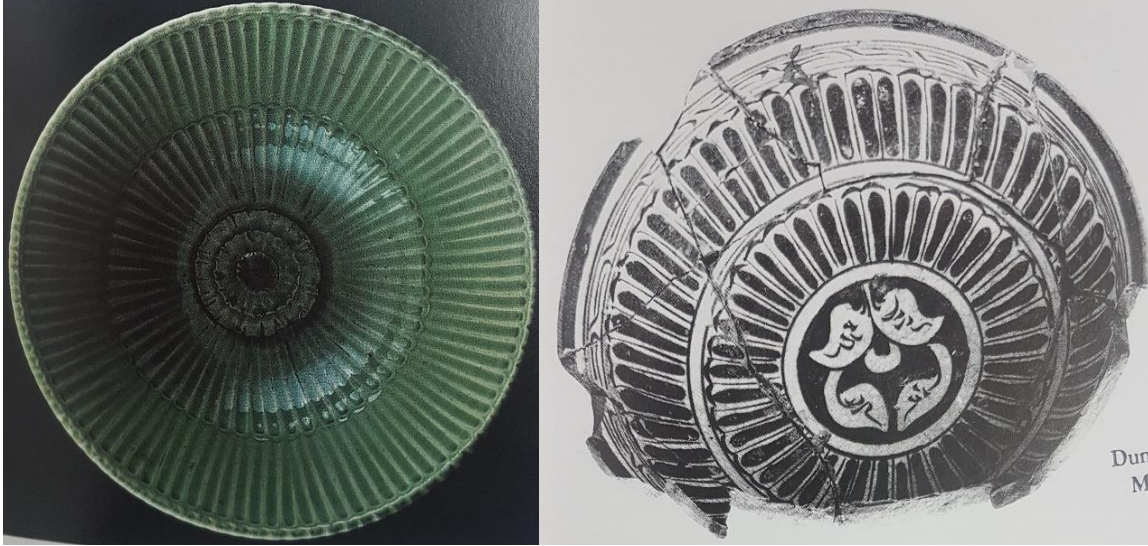
Görsel 12- Milet işi, kırık kâseler,

Kaynak: (<https://www.e-tiquities.com/sites/default/files/imagecache/product/SC432-5.jpg>)

Kaynak: (Altun, 1998, s. 21)

“Bu bezemelerde dönemin madeni eserlerinin bezemelerinde kullanılan radyal hatlar ve serbest bitkisel motiflerin denendiği görülmektedir (Bilgi,2009:23) (Görsel 11-12). Çin porselenlerinin desenlerinden çok farklı olan bu tasarımlar mavi beyaz dekorlu ürünler arasında yerini almaktadır. Aslında Milet işleri ile ilgili Hülya Bilgi’nin tersine Carswell bu kırmızı hamurlu mavi beyaz seramiklerin dekorlarının Çin seledonları ile benzeştiğini savunmaktadır (Carswell,1998:31) (Görsel 13-14).

Görsel 5- Çin seledon kâse, radyal bezeme, Topkapı Sarayı Koleksiyonu, Yuan Hanedanlığı, 14 yy, R:43 cm

Görsel 14- Kırık Milet kâsesi, İznik kazısından çıkmış mavi beyaz dekorlu kırmızı çamur, beyaz astarlı Çin seledon porselenlerinden etkilendiği düşünülen kâse. R:23 cm

Kaynak: (Carswell, 1998: 31)

Kaynak: (Carswell, 1998: 31)

Öncelikle İznikli ustaların porselen üretmek için kullanılan hammaddelere ulaşamaması, onları farklı çözümler geliştirmeye zorlamıştır. Geliştirdikleri yüksek oranda silika içeren bünye üzerine saf beyaz astar tabakası sürerek porselen bünye görüntüsüne yakın bir ürün elde etmişlerdir. Çin porselenlerinin bembeyaz bünyelerine öykünerek başlanılan bünye araştırmaları, bölgede bulunan kil yataklarının ve hammaddelerinin farkına varılması ile yüksek oranda kuvars içeren özgün bir bünyenin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Hazırlanan bu bünyeler İslam seramiklerinin özelliklerini de barındırmaktadır. Bu özgün bünyeler daha sonrasında özgün desenlerle buluşarak İznik seramik ve çini kültürünün alt yapısını hazırlamıştır.

İznikli Çini Ustaları 15.yy.’ın sonlarına doğru ileri düzeyde seramikler yapmaya başlamışlardır. Genellikle etkileyici şekilde, büyük ölçülerde yapılmış bu kaplar üzerinde kobalt mavi renkte çiçekli kıvrık dal ve ince arabesk bezemeler görülmüştür. İç ve dışı aynı şekilde koyu kobalt mavi sarmal kıvrımlar üzerinde hatayi motifleri ile bezemeli küçük bir kâse, İznik atölyelerinde yüksek kalitede üretilmiş, erken tarihli bir eser olması açısından dikkat çekici örnekler arasında yerini almıştır (Görsel 15-16). Kâsenin bezemesinde Çin porselenlerinin etkisi hissedilmekle birlikte bu durum sanatçıların taklit değil geleneksel motifleri yorumlamaları olarak değerlendirilmiştir (Bilgi, 2009: 35).

Görsel 15- İznik Kâse 15 yy. sonu (Yaklaşık 1480 yılı) y: 8.2 cm Ç: 17.6 cm

Kaynak: Kaynak: (Bilgi,2009: 48)

Görsel 16- İznik 16.yy.'ın başı Çin bulutu motifi (yaklaşık 1510-1515 yıllı) y 9.2 cm Ç 45.5 cm.

Kaynak: (Bilgi,2009: 55)

İznik'teki mavi beyaz seramik üretiminin, her ne kadar sarayın Çin porselenlerine duyduğu hayranlığa bağlı olarak geliştirildiği düşünülse de üretilen seramiklerin tamamıyla Çin porselenlerinden etkilenerek yapılmış ürünler olduğu söylemek de haksız bir tanımlama olacaktır (Bilgi, 2009:24).

İznik'de 15. yy. da başlayan ve 18. yy. a kadar süren üretimler ve seramik merkezi olma unvanı 18.yy. da Kütahya'ya verilmiştir. Kütahya da yapılan üretimlerde de Çin etkileri göze çarpmaktadır.

Kütahya üretiminin en eskileri arasında sayılabilecek ibrik ve leğen ikilisi Surp Hagop Patrikhanesi'nde 1716 yılında Ermeni ustaların yapmış olduğu bir üretim olarak tarihlendirilmektedir. Büyük leğenin merkezine oturtulmuş olan, stilize karanfiller, yuvarlak bir hatta düzenlenmiş ibrik motifleri ve kalın bir bant içinde yer alan lale motifleri ile bezenmiştir. Bu türden kompozisyonlar, İznik'teki çini ve seramik geleneğinden kaynaklanan etkilerin Kütahya'nın naif tarzına uyarlanma şeklini göstermektedir. Ancak çiçek motiflerinin gerek kullanım şekli gerekse tasarımı, Çin'in etkisini açıkça ortaya çıkarmaktadır. Madalyon şeklinde düzenlenmiş olan ince bir sapın ucunda, büyük yaprakları olan bu çiçeğin birleştirildiği diğer lale ve çiçek motifleri, ilk olarak Çin Ming Hanedanlığı'nda (1368-1644) kullanıldığı bilinmektedir (Bilgi, 2018:76).

Görsel 18- Kütahya Çinisi, 1716, ibrik ve leğen ikilisi.

Kaynak: (Hülya Bilgi, 2018:77)

Kütahya desenlerindeki güçlü Çin etkisi stilize edilmiş motiflerin detayları lekeler, noktalar ve çeşitli çiçek motifleri dahil çok geniş bir çeşitlilik göstermektedir. Stilize çiçek, balık motifleri mavinin hem açık hem de koyu kullanımı

fırça darbeleriyle süslenmiş dekorlar Çin etkisini açıkça gözler önüne sermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllarca süren Çin porselenine olan katkısı ilgi Avrupa ve İran'da olduğu gibi. 15. yüzyılın sonundan itibaren Çin porselenleri, özellikle sarayda ve seçkin çevrelerde, güçlü ve yüksek kaliteli bu porselen talebinin yerel çini ve seramik üretimine yol açması nedeniyle, seramik üretimine hız kazandırmıştır.

Kütahya çinilerinde İznik'te olduğu gibi Kangxi dönemindeki porselenlerin etkisi, 18. yy. ait bir kalem kutusunun gerek tasarım gerekse dekor özellikleri Çin porselenleri ile benzeşmektedir (Bilgi, 2018:76).

Görsel 19- Kalem kutusu ve kapağı, Çin Porselen, M.S.1500, uzunluk 23,5 cm.
Kaynak: (Carswell,1995: 51)

Görsel 20- Kalem kutusu, 18.yy.'ın ikinci yarısı, Kütahya Çinisi
Kaynak: (Bilgi, 2018: 305)

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çin porselenlerinin mavi beyaz sır altı dekor geleneği yüzyıllar boyunca çok çeşitli taklitçilere ilham kaynağı olmuştur. Burada bahsedilen “taklitçilik” kavramı birebir kopya olarak algılanmamalıdır. Bu kavram, sanat tarihinde zaman zaman uzak diyarlardaki geçmiş ihtişamlara geriye dönük bir bakışla başlayan, baştan çıkarıcı bir gelenek, yeni yönleriyle keşfedilmeyi bekleyen büyük yaratıcı bir güç haline gelen ve kendi biçimini, şeklini almış kültürel bir mirasa dönüşen köklü bir gelenek olarak algılanmalıdır.

Seramik kültürünün sadece toplumlarla başlayıp toplumlarla son bulmadığı, bu durumun kültürel mirası oluşturan bir akış olduğu gözlemlenmiştir. Bu basit gözlem ve çıkarım seramik kültürlerinin birer tarihsel miras olma özelliğinin altını çizmektedir. Kültür, toplumların var olduğu zamanlar üzerinden değerlendirildiğinde kaynağı açısından köklü birer gelenek olarak kendini göstermiştir. Bu gelenek, geçmişte üretilip bugüne ulaşması, aynı zamanda da gelecekte bir kültürel miras olarak yer alması açısından vurgulanmıştır. Seramik dünyasındaki bu kültürel eylem ve üretimler bir öncekinin mevcut bilgisi ile hep bağlantılı olarak bir sonraki tarafından yeniden inşası olarak algılanmıştır.

İznik'te Türk çömlekçilerin 1500 yılından önce, Çin'in sarayının envanterlerinde de yer alan mavi-beyaz porselenlerden esinlenerek üretime başladıkları kaynaklarda yer almaktadır. Ancak İznik'te 15. yy. 'da başlayan ve 18. yy. seramik merkezi olma unvanını Kütahya'ya devreden bu merkez ilk olarak Çin desenlerinden esinlenmiş gibi

gözükse de birinci evreden sonraki dönemlerde form, desen, malzeme ve teknik olarak özgünlüğü yakaladığı ve ilerleyen süreçlerde üstün bir başarıya ulaşarak tasarımları ve kalitesiyle aranan ürünler haline geldiği sonucuna varılmıştır. Böylece İznikli ustaların kendi potansiyellerinin farkına varması sağlanmıştır. Bahsi geçen kuvarslı bünye yine desen gelişiminde olduğu gibi İslam kültürünün izlerini de barındırmaktadır. İznikli ustaların Çin desenlerini İslam kültürü ile harmanlaması sonucunda Baba Nakkaş, Helezoni, Tuğrakeş gibi üslupların ortaya çıkmasını ve İznik çini sanatının kendine özgü tasarımlarıyla büyük talep görmesini ve artarak gelişmeye devam etmesini sağlanmıştır.

Avrupa Mavi ve Beyaz Avrupalı çömlekçilerin ve porselen üreticilerinin Doğu'nun mavi ve beyaz porselenlerini taklit etme arzusu Delft çanak çömleklerinin geliştirilmesinde ve daha sonra Meissen'de mavi ve beyaz eşyaların üretilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durumda görülen gelişlerin taklit olarak değil, kültürlerin teknik ve tasarım fikirlerini kendi kültür ve yetenekleriyle harmanlaması, kendi tarzını yaratma isteği ile ortaya çıkmış bir kültürel miras olarak değerlendirilmiştir.

Sadece kültürel etkileşimle kalmayan bahsi geçen karşılıklı beslenme durumu, ekonomik koşullarında desteği ile birbirlerini etkileyerek tüm kültürlerle taşınmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Bilgi, H. (2009). Ateşin Oyunu. İstanbul: Yapı Kredi .
2. Birben, A. (2011). “Çin Porselen Sanatı “Toprağın Ateşle Dansı”. Ankara: T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sinoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
3. Carswell, J. (1995). Çin Seramikleri Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu. İstanbul: MEPA.
4. Carswell, J. (1998). İznik Pottery. Londra: Biritish Museum Press.
5. Cooper, E. (2002). 10.000 years of Pottery. China: TheBritish Museum Press.
6. Delftware. (2018). 12 31, 2018 tarihinde Vikipedi: <http://en.wikipedia.org/wiki/Delftware> adresinden alındı
7. Fletcher, H. M. (1987). Techniques of the Worlds Great Masters of Pottery and Ceramics. Oxford.
8. Hume, I. N. (1977). Early English Delftware from London and Virginia. Amerika: Colonial Williamsburg.
9. Bilgi, H, İ. Z. (2018). Sadberk Hnım Museum Kutahya Tiles and Ceramic Collection Kutahya. istanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- 10.Köktürk, M. (2006). Kültürün Dünyası. Ankara : Hece Yayınları.
- 11.Lerner, M. (1978). Blue and White Early Japanese Export Ware. Brooklyn: The Metropolitan Museum of Art, New York.
- 12.Meissen. (2018). Meissen Porcelain: <https://www.meissen.com/en/meissencollectiondetail/onion-pattern> adresinden alındı
- 13.TDK. (2019). Türk Dil Kurumu: www.tdk.gov.tr adresinden alındı
- 14.The Origins of Blue and White Ware. (2019). The Antiques Almanac: <http://theantiquesalmanac.com/theoriginsofblueandwhiteware.htm> adresinden alındı
- 15.Weidong Li, X. L. (2017). A Landmark in the History of Chinese Ceramics: The Invention of Blue-and-white Porcelain in the Tang Dynasty (618–907 A.D.). STAR: Science & Technology of Archaeological Research, 3(2), 3.
- 16.Yılmaz, E. (2017). Kadın ve ten: 18. yy Batı Tasavvurunda Porselen Çağrışımları. Yedi Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi, 1-16.

